

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-1-14

УДК 352:338.48:59

Поступна О.В., д.держ.упр., доц., доцент кафедри менеджменту ННВЦ
НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0002-0622-0966

Філенко Д.С., здобувачка вищої освіти, ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-6599-1349

Іович Р.І., здобувач вищої освіти, ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-0432-5350

Postupna O., Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management of Educational-scientific-
production center, National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

Filenko D., Student, Training Research and Production Centre, National
university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

Iovych R., Student, Training Research and Production Centre, National
university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЗООТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

PERSPECTIVE DIRECTIONS OF ZOTOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE: PUBLIC-MANAGEMENT ASPECT

Визначено та охарактеризовано перспективні напрями розвитку зоотуризму в Україні, а також роль органів публічного управління в цьому питанні. З'ясовано, що перспективними напрямками зоотуризму, які можна розвивати в Україні, є: зоотерапія як вид медичного туризму, цифровізація та волонтерська допомога. Визначено, що зоотерапія представлена різними видами (іпотерапія, каністерапія, дельфінотерапія, фелінотерапія, апітерапія та терапія рептиліям) та виконує низку специфічних функцій (психофізіологічну, психотерапевтичну, реабілітаційну, задоволеності потреб в компетентності, самореалізації та комунікації), спрямованих на покращення фізичного й психологічного стану здоров'я людини.

Окреслено нові можливості цифровізації туризму: лайн-оплати за послуги, он-лайн-екскурсії, розміщення актуальної інформації на веб-сайтах зоологічних установ та ін. А також, на підставі власного досвіду авторів, запропоновано використання волонтерської допомоги для розвитку зоотуризму в Україні.

Ключові слова: органи публічної влади, зоотуризм, зоотерапія, медичний туризм, цифровізація туризму, волонтерський рух.

The perspective directions of zootourism development in Ukraine, as well as the role of public administration bodies in this sphere are determined and characterized. It was found that promising areas of zootourism that can be developed in Ukraine are as

follows: zotherapy as a type of medical tourism, digitalization and volunteer care. It is determined that zotherapy is represented by different types (hippotherapy, canine therapy, dolphin therapy, feline therapy, apitherapy and reptile therapy) and performs a number of specific functions (psychophysiological, psychotherapeutic, rehabilitation, satisfaction competency needs, self-realisation, and communication) aimed at improving psychological health of a human.

New opportunities for digitalization of tourism are outlined: online payments for services, online tours, posting relevant information on the websites of zoological institutions, etc. Also, based on the authors' own experience, the use of volunteer assistance for the development of pet tourism in Ukraine is proposed.

Keywords: *public authorities, zootourism, zotherapy, medical tourism, digitalization of tourism, volunteer movement.*

Постановка проблеми. Катастрофічне зменшення біорізноманіття Землі пов'язане насамперед з руйнацією середовища проживання тварин в результаті антропогенної діяльності та забрудненням навколишнього середовища. У цьому контексті, головною місією зоологічних парків є збереження біологічного різноманіття.

Сьогодні зоопарки є унікальними науковими, освітніми та культурно-рекреаційними об'єктами, у яких відбуваються наукові дослідження, проводиться просвітницька робота, створюються умови для відпочинку відвідувачів, які мають можливість безпосереднє поспілкуватися з тваринами. Зоопарки приваблюють відвідувачів різного віку, професій та соціальних прошарків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти створення, функціонування та розвитку зоопарків, як об'єктів природозаповідання, широко представлені в науковій літературі. Вчені у своїх працях порушують питання визначення сутності таких теоретико-понятійних конструкцій, як «зоопарк» і «зоосад» (О. Белозеров, Д. Кісліцин, О. Лановенко, О. Остапішина, А. Хазіна та ін.); досліджують історію розвитку, роль та значення зоопарків у збереженні біологічного різноманіття Землі (В. Залепухін, К. Коврігіна, Л. Скуратова, С. Харьков та ін.); характеризують особливості й принципи архітектурної забудови зоопарків (А. Богаткіна, В. Заварін, та ін.); визначають їх економічну забезпеченість (С. Булгакіна, Н. Гафурова, І. Макаричева, Н. Тюміна та ін.); вивчають різні види і напрями діяльності зоопарків, у тому числі психосоціальний (Т. Алієва, І. Вашкїте, О. Домбровська, І. Кіхно, Н. Коляденко, Н. Марканов, Б. Михайлов, М. Лазарєв, Т. Чорна та ін.). Незважаючи на широкий спектр представлених публікацій, пов'язаних з діяльністю зоопарків, авторами приділено не достатньо уваги проблематиці визначення перспективних напрямів розвитку зоотуризму в Україні. Це й зумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – визначити перспективні напрями розвитку зоотуризму в Україні, роль та місце органів публічного управління в цьому питанні. Завдання роботи полягає у розкритті та характеристики таких перспективних напрямів зоотуризму, як зоотерапія, цифровізація, волонтерство.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі зоопарки відіграють, окрім своєї традиційної ролі – збереження біологічного різноманіття Землі, ще є нові ролі, а саме терапевтичну, лікувальну та реабілітаційну. Змінюються можливості й напрями зоопарків, які можуть давати їм суттєвий матеріальний прибуток, зокрема зоотерапія.

В нашому суспільстві існують захворювання людей, які важко піддаються лікуванню сучасною медициною. Тому з'являється альтернативний метод медицини – зоотерапія (анімотерапія), в якому для профілактики і лікування хвороб використовують різних тварин. Як метод лікування він з'явився лише в другій половині ХХ ст. та є ефективним додатковим методом, який частіше використовують у реабілітації людей з різними психічними та фізичними обмеженнями. У цих цілях частіше звертаються до зоопарків, для яких зоотерапія стає новим, перспективним напрямом діяльності та в багатьох випадках ще й прибутковим.

Зараз існують різні види зоотерапії: іпотерапія, каністерапія, дельфінотерапія, фелінотерапія, апітерапія та терапія рептиліями (табл. 1). Всі ці види класифікують також як направлена (терапевтичні програми лікування тваринами, яких спеціально навчають) та ненаправлена зоотерапія (взаємодія людини з тваринами в домашніх умовах, коли людина отримує позитивний емоціональний заряд (притулки для людей похилого віку, особи з інвалідністю)).

Таблиця 1

Види зоотерапії

Вид	Зміст	Хвороби, що лікуються	Результати
1	2	3	4
Іпотерапія	Лікування і реабілітація за допомогою спеціально навчених коней, адаптованих до можливостей хворого в опануванні верхової їзди	Церебральний параліч (далі – ДЦП), розсіяний склероз, запальні і дегенеративні захворювання нервової системи, травми головного мозку, ураження органів чуття (зору і слуху), аутизм, синдром Дауна, неврози	Позитивно впливає на психічні захворювання, депресію; поліпшується координація рухів, розвивається рівновага, опорно-рухова система; розвивається м'язова пам'ять

Каністерапія	Лікування з використанням собак; найбільш затребуваний вид через свою доступність і соціальну поведінку тварин	Психічні розлади, депресії, фізична реабілітація людей; діти, хворі аутизмом, синдромом Дауна, ДЦП, які страждають олігофренією; логопедія, реабілітація слуху	Покращення психосоціального стану, тренування деяких частин тіла (у разі інвалідності); поліпшується координація рухів, зменшується спастичність, поліпшується пам'ять
Дельфінотерапія	Лікування, засноване на спілкуванні з дельфінами; ультразвукова терапія за допомогою контрольованого випромінювання сонара дельфіна	Психологічні розлади, напруження	Стабілізується психоемоційний стан людини, знімається психологічне напруження, пацієнт заспокоюється
Терапія рептиліями	Лікування з використанням рептилій, переважно змій; масаж зміями	Захворювання хребта, запалення м'язів; герпетофобія (боязнь змій)	Розслаблюючий ефект, поліпшення стану організму при багатьох захворюваннях хребта та м'язової напруги
Фелінотерапія	Профілактики і лікування різних захворювань за допомогою контактів з кішками	Психічні захворювання, серцеві розлади, ушкодження мозку, неврози, манії, шизофренія, алкогольна і наркотична депресія	Покращується психічний та емоційний стан людини, сприяє повному зціленню від алкогольної і наркотичної депресії
Апітерапія	Лікування бджолою отрутою (бджоложалення) або продуктами, які виробляють бджоли (не рекомендується людям з алергічними реакціями)	Знижений імунітет, порушення кровообігу, захворювання ендокринної та нервової систем, підвищений або знижений артеріальний тиск, серцево-судинні та захворювання опорно-рухового апарату, стрес і депресія	Відновлюється кровообіг і стабілізується тиск, сон, сили, покращується імунітет; зменшується біль та запалення в суглобах і м'язах

Складено власне авторами

В зоотерапії виділяють специфічні функції: психофізіологічну – взаємодія з тваринами знімає стрес, нормалізує роботу нервової системи та психіки; психотерапевтичну – взаємодія з тваринами може сприяти гармонізації міжособистісних відношень людини і тварини; реабілітаційну – контакти з тваринами є додатковим каналом взаємодії особистості з навколишнім середовищем, що сприяє психічній та соціальній реабілітації; задоволеності потреб в компетентності; самореалізації – забезпечується шляхом виробки вміння бути значущим для інших; комунікації – спілкування з тваринами на мові емоцій допомагає людині позбутися побоювань виглядати смішно, попадаючи в незручне становище [1]. В той же час, варто зазначити, що існують й певні особливості. Наприклад, всі види зоотерапії мають проводитися послідовно в декілька етапів: адаптації (адаптація людини до нових умов); інтерес, знайомство та зближення людини з твариною; комунікаційний резонанс (гра, довіра, дружба, радість) та отримання результату. Є і певні умови, зокрема для забезпечення безпеки та ефективного спілкування й лікування людини потрібно, щоб поряд з нею були спеціально підготовлені фахівці.

Що стосується іншого перспективного напрямку, то в умовах розвитку цифрової інфраструктури для туристичної галузі, а саме для розвитку зоотуризму, відкриваються нові можливості – цифровізація зоопарків. Використовуючи цифрові технології, можна підвищити якість і доступність надання туристичних послуг. Особливо актуальним це виявилось у період карантинних обмежень, які вводились країнами у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19, а також під час введення воєнного стану в Україні у зв'язку з військовою агресією сусідньої країни.

Сьогодні людина широко використовує цифрові технології, сплачуючи за будь-які послуги карткою або смартфоном, наприклад, за транспорт, їжу, номер готелю; може придбати електронний квиток у будь-який заклад культури (у тому числі до зоопарку) або спортивний заклад; розплачується за участь у масовому заході (фестивалі, шоу, футболі) та ін.

Певний досвід у напрямку використання цифрових технологій у галузі туризму має Харківська область. Зупинимося на декількох проектах. Зокрема, з 2017 р. у регіоні проводять екскурсії для людей з особливими потребами. Вперше екскурсія «Харків без бар'єрів» для людей з фізичними вадами здоров'я була проведена в День Конституції України – 28 червня. Ідея проведення екскурсії найвизначнішими пам'ятками міста належить екскурсоводу В. Склярівій та радіожурналісту В. Носкову. Цю ідею поширювали соціальними мережами та університетами міста. В результаті було зібрано групу з 15 волонтерів, яких протягом двох місяців вчилися мистецтву проведення екскурсій на тренінгах «Мистецтво створення туристичного маршруту» та «Техніка проведення екскурсії» [3]. Волонтери отримали знання про певні тонкощі у спілкуванні з групою людей з особливими потребами та іноземними туристами. Пізніше, в 2019 р., у рамках проекту «Інклюзія в музеї» бу-

ло створено 9 аудіогідів для музеїв Харківщини (Харківський художній музей, Національний музей імені Г. С. Сковороди, Пархоміський художній музей). В результаті – за допомогою мобільного додатку відвідувачі музеїв з особливими потребами можуть слухати екскурсії українською, німецькою або французькою мовами [2]. Саме таку технологію (аудіогід) можна використовувати в зоопарках країни.

Влітку 2021 р. в м. Харкові було розпочато соціальний проект, який не має аналогів в Україні, – отримання жителями міста персональної картки – «Картки харків'янина». Ініціатива належить Харківській міській раді та полягає в наданні привілейованого доступу всім жителям міста до системи муніципальних і комерційних послуг. Отримати картку можуть також й ті люди, які офіційно працевлаштовані в м. Харкові, незалежно від місця реєстрації проживання [4]. Що стосується туристичних об'єктів, то за цією карткою громадянам – мешканцям м. Харкова надається право безкоштовно відвідувати Харківський зоопарк, який хоча й частково, але відкрився для відвідувачів влітку 2021 р. після п'ятирічної реконструкції.

Якщо говорити про доступність відомостей про Харківський зоопарк, то слід відмітити, що на його веб-сайті [5] розміщена необхідна для відвідувачів інформація: історична довідка; правила техніки безпеки та поведінки в зоопарку; карта зоопарку; жителі зоопарку (тварини, океанаріум); дитячий зоопарк (правила поводження з тваринами, інформація про контактний двірник та тактильну групу); показові годування; освітні лекції для школярів, які можна замовити; діяльність ГЮБЗ – гуртку юних біологів зоопарку; зооквести (можливість стати учасником); магазин, у якому у подальшому з'явиться можливість замовити і придбати іграшки, книги й сувеніри.

Отже, цифровізація зоотуризму проявляється у різноманітних її формах, до яких відносяться он-лайн-оплати за послуги, он-лайн-екскурсії, веб-сайти зоологічних установ та ін. У Харківській області впроваджуються унікальні соціальні проекти туристичного спрямування, які стають доступними саме завдяки цифровим технологіям.

Ще одним із перспективних напрямів розвитку зоотуризму є волонтерська допомога у забезпеченні надання громадянам туристичних послуг. Розглянемо досвід м. Харкова.

Як було зазначено вище, влітку 2021 р. після тривалої реконструкції частково відкрився Харківський зоопарк. Можна відмітити, що в ньому відбулися, і справді, кардинальні зміни, які вражають своїми масштабами: просторі вольєри для тварин на вулиці та великі приміщення для утримання тварин взимку, у яких витримані необхідний температурний і світловий режими; невеличкі красиві водойми, у яких вже заселені деякі їх мешканці – рожеві й чорні пелікани та інші птахи.

Мешканці міста сумували за зоопарком, також, як і звірі, які звикли до відвідувачів. Бажаючих подивитися на відновлений зоопарк було дуже

багато, а працівники зоопарку не могли справитися з великим потоком відвідувачів. Тому було прийнято рішення долучити волонтерів. Тож, у мешканців міста з'явилась можливість приєднатися до волонтерської діяльності «Друзі Харківського зоопарку» та, працюючи на безоплатній основі, внести свій вклад у реалізацію проекту «Зробимо зоопарк краще», взявши участь у природоохоронних, екологічних, міських заходах.

Саме у якості волонтерів здобувачі вищої освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Національного університету цивільного захисту України разом із Громадською організацією «Асоціація багатодітних сімей АММА» та деякими підприємствами туристичної індустрії міста взяли участь в організації екскурсій по території зоопарку та супроводу екскурсійних груп – замовників послуг. Таким чином відбулось поєднання цифрових технологій (отримання безкоштовного електронного квитка) і людських ресурсів у забезпеченні відвідання туристичного об'єкту.

Оглядові екскурсії по зоопарку розробляли й проводили волонтери за такими експозиціями, як «Стежка тигра», «Дика Австралія», «Гондвана», «Африканська савана», «Південна Америка», «Світ узбереж», «Планета мавп» та «Королівство слонів». Відвідувачі почули цікаві історії та факти про азіатського слона Ауна, жирафа Дьому, сурикатів, гімалайського та бурого ведмідя, двогорбового верблюда, вовка, плямисту гієну, міссісіпського алігатора, суматранського орангутана, євразійську рись, левів, тигрів. Екскурсоводи наводили цікаві факти про тварин – мешканців зоопарку.

Таким чином, Харківський зоопарк, який розташований в центрі міста, став своєрідним оазисом. Це не просто експозиція тварин. Це барвистий світ природи, затиснутий посеред кам'яних джунглів великого міста. Під час проведення екскурсій волонтери – здобувачі закладів вищої освіти – отримали можливість ближче познайомитись з професією екскурсовода. Вважаємо, що досвід щодо залучення до екскурсійної діяльності здобувачів вищої освіти є корисним також і для інших міст країни.

Висновки. Отже, у статті визначено перспективні напрями зоотуризму, які можна розвивати в Україні, а саме: зоотерапія, цифровізація та волонтерська допомога. Дослідження зоотерапії як різновиду медичного туризму дало можливість визначити її види (іпотерапія, каністерапія, дельфінотерапія, фелінотерапія, апітерапія та терапія рептиліям) та функції, які вона виконує (психофізіологічну, психотерапевтичну, реабілітаційну, задоволеності потреб в компетентності, самореалізації та комунікації). Також відмічено, що зоопарки сьогодні в медичному туризмі відіграють терапевтичну, лікувальну та реабілітаційну роль, яка до того ж дає їм значний грошовий прибуток.

Визначено, що цифровізація зоотуризму дає нові можливості: он-лайн-

оплати за послуги, он-лайн-екскурсії, розміщення актуальної інформації на веб-сайтах зоологічних установ та ін. В рамках розвитку цифрових технологій корисним є досвід Харківській області, де впроваджуються унікальні соціальні проекти туристичного спрямування (аудіо гід-супроводження екскурсії, картка-харків'янина).

На підставі власного досвіду здобувачів вищої освіти Національного університету цивільного захисту, які навчаються за спеціальністю «Туризм», з волонтерської допомоги у забезпеченні туристичних послуг в Харківському міському зоологічному парку, пропонується його використання в інших зоопарках країни (залучення працівників підприємств туристичної індустрії, волонтерських організацій та здобувачів вищої освіти туристичних спеціальностей).

Список використаних джерел:

1. *Академічна студія*: наукове видання. Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Психологічно-оздоровчі можливості сучасного зоологічного парку». 2018. № 3. С. 19-20.
2. «Інклюзія в музеї». Архів проектів. *Український культурний фонд*. URL: <https://ucf.in.ua/archive/5f0471c758b18a01e657bee3>.
3. У Харкові проводять екскурсії для людей із особливими потребами // INVAK.INFO. URL: <https://invak.info/bezbarernost/u-kharkovi-provodyat-ekskursi-yi-dlya-lyudej-iz-osoblivimi-potrebami.html>.
4. У Харкові стартує соціальний проект «Картка харків'янина». *Веб-сайт Харківської міської ради*. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/u-kharkovi-startue-sotsialniy-proekt-kartka-kharkivyanina-47656.html>.
5. Харківський міський зоопарк. *Веб-сайт*. URL: <https://zoo.kharkov.ua/>.

References:

1. *Akademichna studiya*: naukove vy`dannya. Materialy` I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Psy`xologichno-ozdorovchi mozhly`vosti suchasnogo zoologichnogo parku» [Psychological and health-improving possibilities of a modern zoological park]. 2018. № 3. S. 19-20.
2. «Inklyuziya v muzeyi» [Inclusion in the museum]. Arxiv proektiv. Ukrayins`ky`j kul`turny`j fond. URL: <https://ucf.in.ua/archive/5f0471c758b18a01e657bee3>.
3. U Xarkovi provodyat` ekskursiyi dlya lyudej iz osobly`vy`my` potrebamy` // INVAK.INFO. URL: <https://invak.info/bezbarernost/u-kharkovi-provodyat-ekskursi-yi-dlya-lyudej-iz-osoblivimi-potrebami.html>.
4. U Xarkovi startuye social`ny`j proekt «Kartka xarkiv'yany`na». Veb-sajt Xarkvivs`koyi mis`koyi rady`. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/u-kharkovi-startue-sotsialniy-proekt-kartka-kharkivyanina-47656.html>.
5. Xarkivs`ky`j mis`ky`j zoopark. Veb-sajt. URL: <https://zoo.kharkov.ua/>.